

ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ КООПЕРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В. Л. Янчевський, аспірант*

Житомирський національний агроекологічний університет

Доведено необхідність формування власного капіталу кооперативу з метою забезпечення його здатності до відтворення. Обґрунтовано основні напрями здійснення капіталу з врахуванням специфічних умов функціонування сільськогосподарських кооперативів. Висвітлено окремі аспекти управління структурою капіталу сільськогосподарських кооперативів.

Постановка проблеми. Забезпечення умов для стійкого економічного зростання в економіці України передбачає прискорення якісних перетворень у соціально-економічних відносинах. В цьому

---

* Науковий керівник – к. е. н., професор В. М. Микитюк.

аспекті істотного значення набуває ефективне використання потенційних можливостей різних форм власності та організаційних видів економічної діяльності.

Важливим напрямом розвитку системи ринкових відносин є кооперація – унікальне соціально-економічне явище, суперечливе за своєю суттю і складне за змістом. Посилення впливу ринку на всі грані діяльності суспільства, загострення конкуренції, розгортання процесів глобалізації істотно змінює умови діяльності кооперативних структур та соціально-економічні завдання, що постали перед ними. В країнах з перехідною економікою ці проблеми доповнюються необхідністю знаходження кооперацією своєї «ніші» в новій соціально-економічній системі.

Поштовхом для розвитку обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки України стало прийняття в 1997 р. Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [3]. Об'єктивно, це повинно було сприяти розбудові кооперативних структур, але кооперативні процеси так і не пустили глибоке коріння в систему економічних відносин на селі. Загальна чисельність кооперативів сільської місцевості залишається невеликою, і, до того ж, в останні роки намітилась стійка тенденція до згортання їх діяльності.

Порівнюючи тенденції розвитку кооперативного руху в Україні із країнами, які мають добре розвинений кооперативний сектор економіки, слід зазначити, що історично, за рідкісним винятком, кооперативи в переважній частині регіонів українського села так і не змогли вирости із зародкового стану і сформувати свої життєздатні структури. На нашу думку, головну причину такого становища слід шукати в нестабільності політичних та соціально-економічних умов, в яких постійно перебувало українське селянство, неадекватному ставленні органів влади до розвитку цієї форми економічної самоорганізації сільських власників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність процесу створення і діяльності сільськогосподарських кооперативів розкривається в працях багатьох дослідників. Економічну природу кооперативних організацій з'ясовували ще С. Бородаєвський, М. Туган-Барановський, О. Чайнов та ін. Вагомий внесок зроблено сучасними науковцями, такими як В. Зіновчук, М. Малік, Г. Черевко, Л. Молдаван та ін.

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування процесу формування капіталу для забезпечення збалансованого розвитку сільськогосподарських кооперативів.

Об'єкт та методика досліджень. Об'єктом дослідження є теоретичні підходи до визначення процесів формування капіталу кооперативних підприємств.

Системний метод наукового пізнання дозволив розглянути і проаналізувати явища та процеси формування капіталу у взаємозв'язку та взаємозалежності, а прийоми абстрактно-логічного методу, зокрема методи індукції і дедукції, аналізу і синтезу та співставлення явищ – здійснити систематизацію окремих понять, сформулювати теоретичні узагальнення, висновки і пропозиції.

Результати досліджень. Здійснюючи аналіз ресурсного забезпечення кооперативних систем, не варто забувати про те, що ресурси мають власника і досліджувати їх варто з позицій відносин власності. Після реорганізації сільськогосподарської галузі в Україні переважна більшість власників майнових і земельних паїв так і не стали повноцінними господарями. Більшість створених ними кооперативних структур не змогли протистояти посередницькому бізнесу і великим монопольним структурам, а тому й не стали дієвими учасниками в ринковому середовищі.

За результатами досліджень В. Цимбала, у 2003 і 2008 рр. серед голів фермерських господарств, які хотіли б взяти участь у створенні обслуговуючого кооперативу, і членів вже діючих кооперативів, 30,9 і 21,8 % на перше місце поставили проблему відсутності стартового капіталу для формування матеріально-технічної бази кооперативу [6].

Проблема розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України полягає в тому, що це процес вторинний. Первинним є становлення самодостатніх сільських товаровиробників. Важелі розв'язання цієї проблеми знаходяться в руках держави. Саме під егідою владних структур повинні розроблятися і впроваджуватися комплексні програми, направлені на формування середнього класу на селі. Це дасть змогу створити критичну масу ефективних товаровиробників, які через сформовані ними кооперативні структури вироблять правила гри в ринковому середовищі, що відповідатимуть інтересам переважної більшості селян і поставлять заслін поширенню експансії посередницького бізнесу та великих монопольних сільськогосподарських структур.

Капітал як економічна категорія та основна база функціонування кооперативів, починаючи від їх створення і до подальшого розвитку, в процесі свого функціонування забезпечує інтереси власників, держави та персоналу. Тому метою формування капіталу кооперативів є придбання найбільш потрібних активів та

оптимізація структури капіталу з врахуванням галузевих особливостей. Крім того, система формування капіталу повинна орієнтуватись на максимальну капіталізацію власних доходів та більш повне залучення капіталу з зовнішніх джерел. В. Зіновчук вказує на те, що кооперативи мають відносно обмежені можливості стороннього залучення капіталу. Вони мають бути фінансово незалежні, і повинні насамперед розраховувати на власний капітал [2, с.268].

Нагромадження власного капіталу кооперативу як господарюючого суб'єкта, головним чином пов'язано з управлінням його формування за рахунок власних фінансових ресурсів. Основним завданням даного управління є дотримання заданого рівня самофінансування господарської діяльності. При цьому слід відмітити, що кооператив є підприємством особливого типу з певним переліком характеристик, що певною мірою визначає напрями формування капіталу цих систем.

Діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів починається з формування пайового та резервного капіталів. Згідно із ст. 21 Закону «Про сільськогосподарську кооперацію» майно кооперативу поділяють на неподільний і пайовий фонди. Однак, відповідно до положення (стандарту) бухгалтерського обліку 5 «Звіт про власний капітал» (П(С)БО5), ці фонди слід віднести до певних капіталів: неподільний фонд – до статутного капіталу; подільний фонд – до пайового. Пайовий капітал утворюється за рахунок вступних внесків та майна членів кооперативу, які встановлюються у розмірах, визначених установчими документами. З прийняттям нових членів сільськогосподарського кооперативу розмір пайового капіталу збільшуватиметься.

Головними проблемами, які чітко не визначено в Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію», є проблеми формування пайового капіталу та повернення паїв членам та асоційованим членам кооперативів. Пайовий капітал становить суму пайових внесків членів кооперативів, що передбачена засновницькими документами. В п. 21.4 вищезазначеного Закону говориться, що «розміри пайових внесків до кооперативу встановлюються в рівних частинах і (або) пропорційно очікуваній участі члена кооперативу в його господарській діяльності» [3]. Принцип пропорційності при визначенні розміру пайових внесків – головний, що обумовлено особливостями пайових відносин у кооперативах: паї кожного члена кооперативу пов'язані з користуванням послугами свого підприємства; паї не можуть вільно переходити від однієї особи до іншої; може бути передбачена персональна матеріальна

відповідальність членів кооперативу за борги підприємства у випадку його ліквідації.

У збутовому чи постачальницькому кооперативі розрахунок пайових внесків може провадитись виходячи з обсягів продукції, що будуть реалізовані через кооператив, наприклад, кількість зерна, що зберігатиметься, перероблятиметься або реалізовуватиметься. У кооперативі із спільного використання техніки розмір пайових внесків залежатиме від обсягу послуг, на використання яких члени кооперативу беруть зобов'язання (наприклад, кількість гектарів, які оброблятимуться кооперативною технікою, кількість днів використання кооперативної техніки). Таким чином, розмір пайового внеску окремого члена кооперативу залежить від індивідуального товарообігу у кооперативі, загального обсягу господарської діяльності кооперативу за певний період, загальної суми інвестиційних та операційних витрат, кількості членів-клієнтів кооперативу.

У статутах кооперативів чи правилах внутрішнього розпорядку необхідно затвердити механізм сплати пайового внеску: строки внесення паїв (бажано не більше 1 року); порядок внесення паїв; джерела внесення паїв: кооперативні виплати; відрахування з кожної одиниці товару або послуг, прямі внески; максимальна сума, що може бути внесена щомісяця.

Якщо сільськогосподарський обслуговуючий кооператив створюється на базі залучення довгострокових інвестицій, то кращим джерелом внесення паїв і формування пайового капіталу будуть кооперативні виплати, тобто частина чистого доходу, яка розподіляється між членами кооперативу пропорційно до роботи, виконаної через кооператив.

Внаслідок збільшення обсягів діяльності через кооператив, члени мають право внести додаткові пайові внески, але згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» загальний розмір паю окремого члена-клієнта повинен бути не більше 20 % пайового фонду в цілому [3].

Щодо пайових внесків асоційованих членів кооперативу, то загальна їх сума не повинна перевищувати 10-20 % пайового фонду. Обмеження частки асоційованих членів дуже важливе, оскільки кооператив повинен залишатися підприємством, основними власниками якого є сільськогосподарські товаровиробники. У випадку передачі кооперативу господарського об'єкта, в якому частина акцій належить робочому колективу, акціонери можуть стати асоційованими членами кооперативу, а їх акції перетворені на пайові внески. Тоді

може бути допущено, що частка асоційованих членів у пайовому фонді буде досить значною, але не більше 50 %.

За умови фінансування діяльності кооперативу тільки за рахунок власних коштів розмір пайового капіталу не повинен перевищувати розмір чистих активів кооперативу. Якщо вартість чистих активів по закінченні другого і кожного наступного року виявляється меншою порівняно з вартістю пайового фонду, то загальні збори членів кооперативу зобов'язані повідомити про зменшення розміру пайового фонду кооперативу. У цьому випадку пропорційно зменшуються пайові внески кожного члена кооперативу.

При передачі кооперативу його членами майна як пайового внеску, власником майна стає кооператив, а його члени набувають право брати участь в управлінні цим майном. Проте, члени кооперативу можуть передавати своє майно кооперативу на інших правових підставах, зокрема, у користування або в оренду. В цьому випадку вони зберігають право власності на це майно, а кооператив набуває щодо них зобов'язальних прав. При вирішенні питання про доцільність чи небажання внесення майна у пайовий фонд не можна не врахувати також той факт, що кооператив відповідає за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном.

Нинішній перелік кола питань зводиться до вирішення завдань пов'язаних не тільки з формуванням капіталу підприємств, а й оптимізація його розміру, форм та структури виходячи з конкретних напрямів стратегії підприємств. Однією з умов росту фінансового потенціалу розвитку кооперативного підприємства є створення позикового капіталу. Зважаючи на те, що в основу будь-якого кооперативу закладено власний капітал, обсяг позикового капіталу, як правило, не може перевищувати розмір власного капіталу, оскільки власний капітал служить заставою під позики. Отже, управління формуванням позикового капіталу покликане забезпечити досягнення якомога вищого рівня ефективності діяльності кооперативного підприємства.

Процес управління позиковим капіталом можна охарактеризувати як цілеспрямований процес його формування за рахунок різних джерел, виходячи з потреби в його залученні. Ця потреба на різних етапах діяльності кооперативного підприємства може бути різною. Так, для аграрних кооперативних підприємств в значній мірі на цей процес впливають сезонність виробництва та досить тривалий період обороту капіталу.

Однак, слід зважати на те, що використання позикових коштів (залучених) призводить до втрати економічної самостійності

кооперативних підприємств, натомість, залучення позикових коштів в обіг може істотно підвищити темпи росту обсягів господарської діяльності завдяки можливості формування необхідного додаткового обсягу активів у період сприятливої кон'юнктури ринку за умови, що вони не заморожуються на тривалий час в обігу і вчасно повертаються.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Однією з передумов економічного розвитку сільськогосподарських кооперативів є ресурсно-матеріальна основа, яка знаходить узагальнене відображення в такій важливій економічній формі і категорії, як капітал. Без капіталу як певного засобу розвитку виробництва чи іншої діяльності економічний розвиток неможливий. Оптимізація структури капіталу кооперативних підприємств повинна сприяти більш ефективному формуванню їх ресурсного потенціалу.

Перспективи подальших досліджень слід спрямувати на розробку обґрунтованого наукового підходу до управління процесами капіталізації кооперативних підприємств з урахуванням їх особливостей з метою підвищення ефективності діяльності.

Список використаних джерел

1. Бабенко С. Г. Сучасні напрями дослідження кооперативних систем: ресурсно-продуктовий аналіз / С. Г. Бабенко // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – Львів : Вид-во «Коопосвіта», 2000. – Вип. 7. – С. 3–12.

2. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Вид. друге: доп. і перероб. / Зіновчук В. В. – К.: Логос, 2001. – 380 с.

3. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>

4. Сільськогосподарська кооперація: суть та проблеми розвитку в Україні / [за ред. М. Й. Маліка]. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 166 с.

5. Ушкаренко Ю. В. Кооператив як найвища організаційна форма кооперації / Ю. В. Ушкаренко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/natural/Npnukht/2011_39 /NP-39-22.pdf

6. Цимбал В. О. Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в аграрному секторі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.04 «Економка та управління підприємствами» / В. О. Цимбал – К.: ННЦ ІАЕ, 2010 – 20 с.